

1. Кульчицький С.В. *УРСР в добу нової економічної політики (1921-1928 рр.)*. – К., 1995.
2. Лантух В.В. *Становление и развитие торговли на Украине в 1921-1932 гг.* – Х., 1992.
3. Рибак І.В. *Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921-1991 рр.* – Кам'янець-Подільський, 2000.
4. Мироненко. *Підвищуємо кваліфікацію сільського продавця // Кооперативно-освітня робота.* – Кн. 13. – 1928.
5. *Про громадські пекарні та ідальні на селі // Робітничеселянська правда.* – 1925. – 31 січня.
6. Соколовський К. *До характеристики української сільської торговельної мережі та її динаміки 1928-1929 р.* // *Вісник статистики України.* – 1929. – № 4.
7. Соколовський К. *Торгова мережа України в 1928-29 р.* // *Вісник статистики України.* – 1929. – № 3.
8. *Хлібопекарні на селі у порядку постановки проблеми // Вісті.* – 1927. – 9 вересня.
9. Чарнолуський В. *Культурные расходы в крестьянских бюджетах // Народное просвещение* – 1927. – № 7.
10. *Бюджети робітників і службовців в 1925 р.* – Х., 1929.
11. *Збірник статистично-економічних відомостей про торгівлю України.* – Х., 1931.
12. *Праця в державних установах і торговельних закладах України в 1926-1927 р.* – Х., 1928.
13. *Рух цін на Україні в 1926 р.* – Х., 1928.
14. *Україна. Статистичний щорічник на 1928 рік.* – Х., 1929.
15. *Харчування сільського населення України 1925 – 1926 р.* – Х., 1927.
16. *Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з їздів, конференцій і пленумів ЦК: У 2 т.* – Т. 1. – К., 1976.
17. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.* – Ф. 582. – Оп. 24. – Спр. 1324.

В. М. Дяків

СПЕЦИФІКА НАРОДНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Двадцять століття в українській історії характерне динамічним розвитком відомих доленосних подій, які, певна річ, залишили свої вагомні відбитки в традиційній культурі народу, його світогляді. Тут автор на основі відповідних доступних йому джерел і літератури, зокрема праць О. Воропая, М. Дирди, Р. Кирчіва, К. Курлишина, Є. Луця, А. Любченка, С. Пашенка, В. Рожка, М. Сопуляка, А. Теодоровича, Н. Федорович, І. Царя, О. Чинилук та інших, а також власних польових обстежень спробує окреслити найвагоміші штрихи стосовно специфічних проявів народної релігійності українців в умовах Другої світової війни.

Як показують дослідження, наступ окупаційних режимів у ХХ ст., паціфікації, репресії проти служителів церкви стали сприятливим ґрунтом для виникнення і поширення чуток про різні чудесні з'яви та інші дива, які обростали легендами. Популяризації таких творів сприяла і та загальна гнітюча психологічна атмосфера переслідувань, що домінувала по всій окупованій території. Приміром, факти знущання атеїстів, особливо за часів радянської влади над народною релігійністю, священними атрибутами, іконами, Розп'яттями були звичайним повсякденним явищем. Тому народна свідомість очікувала справедливої Божої кари за ці гріхи. І симптоми Господнього втручання давались взнаки. То тут, то там люди бачили зловіщі знамення: хрести (чорні, білі, червоні) на небі [1, 8]; наслані Богом комети для перестороги людям, щоб покаялись і жили праведно, інакше наступить кінець світу, до чого може призвести власне комета (впаде і запалить, або переверне землю). Тому з'яви комет завжди віщували якість горе (червона комета – буде війна, біла чи біла – на голод,

мор) [2, 209]. Народні уявлення про комети, затемнення і таке інше збереглися до сьогодні, про що свідчать, наприклад, записи фольклорно-етнографічної експедиції на Черкащину (28.06 – 7.07 2000 р.) [2, 200, 204, 209, 215].

Вже у роки Першої світової війни люди прислухались до “стогону землі”, очікували появи тих, котрі “ймут вішати” [1, 8]. Такі настрої пізніше ще підсилювались також численними дерев'яними хрестами, що ставили на страшних місцях окупантських (мадярських) розправ [1, 8]. Люди встановлювали хрести і на інших пам'ятних місцях. Це давня традиція, яка продовжується і по сьогоденній час. Пізніше, зокрема в період більшовицького панування, особливо в перші роки, були дуже поширеними розстріли, нищення пам'ятних хрестів, ікон, капличок і т. ін. Цей вандалізм, як зазначає Р. Кирчів [3, 7], мав пізніше своє продовження і на окупованих західно-українських землях. Так, наприклад, у с. Корчині Сколівського району Львівської області після Другої світової війни було розстріляно хреста, встановленого з нагоди скасування панщини 1848 р. [3, 7].

З такими блюзнірствами стосовно сакральних християнських атрибутів, а також іншими подіями і пов'язана хвиля проявів народної релігійності, якою була охоплена окупована Україна у ХХ ст. Починалось з чуток про незвичайні події: оновлення (церковних куполів, ікон), об'явлення (біля джерел, криниць, церков, на вікнах) і тому подібне. Чудесні місця притягували до себе маси прочан. Цьому сприяла віра в надприродні зцілення від різних хвороб, у спасіння перед кінцем світу чи іншими страшними подіями, які передбачували численні процтва, легенди, перекази. Дорогою прочани часто провадили відповідні розмови, співали традиційно усталених або ж новоскладених, приурочених до певної події пісень. У багатьох таких творах чітко простежується опозиція окупаційній владі, її атеїстичній політиці. Цікавим у цьому сенсі є пояснення оновлень ікон у с. Плугові Золочівського району Львівської області (1942 р.), яке подають священники М. Сопуляк [4, 38] та І. Цар [5, 19]. На запитання, чому і як відновляються образи, Гаврилюк (маленький ангелик, душа померлої трирічної дитини, розмовляв устами стигматика С. Навроцького [Див.: 5, 10 – 11]) давав М. Сопулякові таке пояснення: “У плугівській церкві збираються на молитву за український народ душі козаків, що лежать поховані на цвинтарі. Наслідком їх молитов образи відновляються, і це знак, що визволення України недалеко. Якщо б образи перестали відновлятися, то був би це лихий знак. Так само в церкві Св. Юра збираються на молитву душі українців, що їх помордовано у львівських тюрмах та поховано на львівських цвинтарях. Тому у Львові теж буде відновлятися образ. Такі віднови є ще й в інших місцевостях” [4, 38].

Популяризувались серед населення також оповіді про вплив чудотворних ікон і на відстані. Це засвідчує, зокрема, випадок, що трапився під час німецько-польських воєнних дій 1939 р. у с. П'ятничани поблизу м. Стрия. Там польський поручник затримав українського студента, що повертався зі Львова додому. Після допитів і побоїв хлопця привели до парку Луги, що в Стрию. Тут наказали копати для себе яму. Хлопець, копаючи, просив рятунку у Гошівської Богородиці. Вкопавши яму перешкодив наступ німців. Та поляки зв'язали студентові “руки, поставили над ямою і поручник з револьвера стрілив йому прямо у груди. І ось чудо: куля перейшла блузу і сорочку, вдарила в медальйончик Гошівської чудотворної ікони, стопила його і відбилась від нього, а тіла жертви не торкнулась. Як довго молодець лежав непритомний при ямі, не знав сказати, але, коли прочунав та оглянувся навколо себе, не було при ньому катів” [6, 29]. Через три тижні хлопець з родиною ходив

на Ясну Гору подякувати Богородиці за спасіння і залишити біля ікони свій медальйон. Про це чудо він розповів під присягою священикам-ченцям [6, 29].

Таких випадків, особливо під час війни було багато. Передаючись з вуст в уста, ці розповіді обростали новими деталями, фольклоризувались. Про це є численні згадки і у спогадах, щоденниках відомих українських письменників, суспільно-громадських діячів (В. Барки, С. Єфремова, Ю. Липи, А. Любченка та ін.). Так, наприклад, А. Любченко нотує у своєму щоденнику цікаві відомості, що мають незаперечну вагу для розуміння психологічної атмосфери суспільства періоду Другої світової війни [14/VII – 1944 р. – В. Д.].

Багато розмов про стигматиків. Є люди, що незаперечно вірять у їхні пророкування. Стигматики запевняють, що у Львові більшовиків не буде, що війна скінчиться величезною битвою під Прагою (це, мабуть, варшавське передмістя Прага), що більшовики будуть переможені у цій битві, але німці теж будуть остільки знесилені, що не зможуть уже скористатися зі своєї перемоги. Кінець війни вони віщують на 29/XI – 44 р. і всі твердять, що повстане велика укр. держава. Навіть кажуть це польські стигматики” [7, 238]. Також розказували, “що за давніми якимись пророцтвами, найбільше в цій війні виграє жовта раса, отже – Японія... [31/VII – 1942 р. – В. Д.]” [7, 59].

Пророцтва, легенди, перекази, різного типу “небесні листи” (“русалимські листи”, “святе письмо” – залежно від місцевості), відповідного змісту пісні, вірші, пов’язані з релігійними чудами, та інші прояви народної релігійності особливо популяризувались у воєнні роки. Натрапляємо на такі відомості і серед матеріалів сучасних вчених, зокрема записів від учасників та очевидців подій Другої світової війни. Скажімо, Є. Луньо записує про чудесний порятунок Богородицею двох жінок від облави більшовицьких військових. Так, за словами однієї з них, Матінка Божа Неустанної Помочі з Ісусом Христом прийшла до неї у сні напередодні облави і попередила, що “буде така темрява, але ти в тій темряві втікай. Втікай в тій темряві – то ся спасеш. Як ти не втікнеш – то попадешся”. І справді, наступного дня була облава, але завдяки тому, що “надійшла раптом густа чорна хмара”, “впустився” дощ і стало “не виднося” – жінкам вдалося втекти, після чого – “хмара переходить і почалося розвиднятися”. Вкінці оповідачка підсумовує: “Так мені тоді Матінка Божа сказала: «Буде темрява – втікай, бо пропадеш». Того сна я ніколи не забуду, певно вмру і не забуду, на тамтім світі буду пам’ятати, подякую Матінці Божій. Бо інакше я би пропала” [8, 186 – 187].

Отже, специфічні прояви народної релігійності українців 1940-х рр. були зумовлені передусім особливою суспільно-політичною ситуацією в окупованій Україні того часу. Воєнні лихоліття, роки збройної боротьби, терору, епідемій, вимушеної еміграції тощо у свою чергу вплинули на свідомість суспільства.

Вже напередодні Другої світової війни люди у всьому дошукувались передвісників лиха. Про це прочитуємо, зокрема, в опублікованих спогадах очевидців тих подій. Приміром, у родички І. Франка, “галицького Самчука” О. Черпіти (творчий псевдонім Олекса Чинилук, 1925 р.н., м. Бібрка на Львівщині) знаходимо згадки про тривожні сни (“польський офіцер” “на фоні червоного зарева” “йде на те зарево” і “назад зариває у землю” “заболочених і закривавлених” українських хлопців); про “бронзові спіральки з потовщеним кінчиком – ніби головкою гадюки”, появу яких на листках з вишні, яблуні та інших дерев люди тлумачили як знак, що буде війна; а також про інші події (кажан влетів у кімнату “і прилип до килима на підлозі” – “то дуже недобрий знак. Хата

може згоріти, або... якась інша біда. Старі люди кажуть, що він влітає на велику біду” тощо) [9, 33 – 34].

Така інформація влучно ілюструє суспільні настрої українців напередодні Другої світової війни, які поширились під впливом відповідних непередбачуваних і тривожних подій того часу. Як відомо, для українського народу Друга світова війна фактично почалась у березні 1939 р. збройним нападом угорських окупантів на Карпатську Україну. Внаслідок наступних серпневих (зокрема підписаного в ніч з 23 на 24 число т. зв. Пакту Молотова – Ріббентропа, включно з таємним протоколом стосовно розмежування сфер впливу в Європі) та версневих (1 числа – дії німецько-фашистських, а 17 – червоноармійських військ) подій, як показують численні дослідження, в логічній послідовності відбувся поділ українських етнічних земель: Лемківщину, Холмщину, Підляшшя і частину Посяння окупувала Німеччина, а решту території Західної України – Радянський Союз. 1940 р. війська Червоної армії окупували Північну Буковину і Південну Бессарабію (етнічні українські землі, які до того перебували у складі Румунії) [Див. про це: 10, 16]. Наслідком наступних загальновідомих червневих (22 числа) подій 1941 р. відбувся подальший розподіл українських земель, а саме: Галичина 1 серпня 1941 р. увійшла до складу Генеральної Губернії, Закарпаття – до Угорщини, українські південно-західні землі під назвою Трансністрія – до Румунії, інші українські землі – до Райхскомісаріату України (з цивільним) та прифронтової смуги (з військовим) управлінням [Див.: 10, 16].

Певна річ, ці та інші суголосні їм події впливали на духовну атмосферу українського суспільства. Адже, як відомо, усі воєнні тягарі того часу лягали, як правило, на цивільне населення, простий народ, що, як показують дослідження, інспірувало активні прояви своєї народної релігійності. Зокрема активізуються почитання, шанування місцевим населенням чудотворних ікон в Україні, паломництва тощо. Скажімо, до чудотворної ікони Св. Миколая у с. Вербка Ковельського повіту відбувались численні паломництва тисяч людей з довколишніх сусідніх і віддалених населених пунктів Полісся, зосібна з Ковельщини, околиць Камінь-Каширського, Ратна, Маневич [Див.: 11, 21, 65]. Очевидець тих подій отець Ананій Теодорович згадує, як “вже зрання напередодні свята валки людей напливали до села і розташовувались по хатах, стодолах і в двох величезних бараках на острові біля церкви, спеціально збудованих для богомольців” [12, 32 – 33]. Шанувувались під час Другої світової війни місцевим українським населенням і інші чудотворні ікони: Холмський чудотворний образ Божої Матері, Рожківська ікона Богородиці з Дитям тощо. Стосовно останньої відомо, що її подарував 1942 р. німецький офіцер на пам’ять про чудесне спасіння людей села від розстрілу есесівцями. Як згадують очевидці зі слів офіцера, коли його “літак пролітав над місцем, де повинна була відбутися екзекуція, в небі з’явилась Мати Божа і показала” йому “туди рукою!” [11, 343]. Це спасіння і шанування чудотворної ікони Богоматері щороку відзначається 28 вересня [11, 157].

Така та подібна до неї інформація, яку знаходимо в публікаціях і яку підтверджують польові матеріали автора цих рядків, зокрема записані у 2008 – 2010 рр. на Черкащині від місцевих старожилів, дає влучні і цікаві відомості стосовно атмосфери в українському суспільстві того часу в умовах німецької окупації та проливає світло на деякі важливі моменти, що стосується політики, відносин німецької влади до місцевих людей загалом та вірян зокрема. Є й низка інших відомостей, які підтверджують те, що під час німецької окупації общини у селах мали змогу і будували нові церкви [11, 245].

Своєрідно доповнюють ці відомості документи пізнішого часу, тобто, вже починаючи з 1945 р., відразу після зміни одного окупанта наступним, російсько-більшовицьким. Так, скажімо, в “Інформаційній доповіді (витягові)” за листопад 1945 р. “уповноваженого ради” М. Діденка читаємо: “В м. Ковелі в Благовіщенській церкві намальовано картину разом з святыми і українськими націоналістами Петлюра, Коновалець і старий зрадник укр. народу польський шляхтич Мазепа з усіма українськими атрибутами (Тризуб), широкі штани і т.д. Таким чином, німецькі, польські пани, шпигуни зараховані в Святі. Характерно, що німецькі власті при окупації це не тільки дозволяли, але й заохочували. Характерно й те, що благочинний, він же й настоятель цієї церкви і інші священники протягом всього періоду з початку відновлення рад. влади і до цього часу (листопад 1945 р.) про це нікому не говорили і тримали в таємниці. Я запропонував єпископу цю картину стерти” [13, 42; Цит. за: 11, 157].

Схожу інформацію, як уже зазначалося, нам не раз доводилося чути і від місцевих старожилих під час польових досліджень, зокрема на Черкащині, як-от, про те, що ходити до церкви “за німців”, на відміну від більшовицької влади, дозволялось, про активізацію функціонування обряду хрещення при новій німецькій владі серед місцевих людей тощо [14].

За словами О. Степового (псевдонім Олекса Воропай), кожна історична подія знаходить свій відгук у народній творчості. Це тому, що кожна така подія народ розуміє по-своєму і дає їй власне пояснення, свою оцінку. Тоді, у 1939–1945 рр., коли український народ переживав одну з найтрагічніших історичних подій у своєму житті, не дивно, що з’явилося і багато народних легенд, в яких народ пояснює причини вибуху війни як кару Господню за гріхи людей та забуття ними Бога. В образі Божої Матері відображається заступниця перед Богом. Вона піклується народною долею, просить Бога помилувати і оберігати народ від нестерпного лиха, що спричинює війна. Вона навіть, у народній уяві, закликає людей до об’єднання, щоб захищати себе від страшного поневолення чи ворожої навали. Матір Божа – це жінка-мати, яка любить своїх дітей та піклується ними. Вона сумує разом з народом, а тому вона виступає в цих легендах в чорному одязі.

Ісус Христос – мужній, справедливий Бог. Він обіцяє спокій та щастя народові. Виступає у білому одязі, як символ величності.

Зокрема, О. Степовий записав з народних вуст в Україні, переважно на Поділлі, низку таких матеріалів. Опрацьовуючи їх, він намагався зберегти народний стиль, але й водночас, як сам зауважує, дещо олітературив ці записи: (“намагався... надати цим легендам літературної форми” [15, 5]). Проте, зазначає, що особисто несе цілковиту відповідальність за зміст, що ніде не змінений і справді народний.

Своєрідно доповнюють ці відомості і архівні матеріали ІМФЕ ім. М. Рильського. Це бачимо уже на прикладі публікацій цих матеріалів, які нещодавно побачили світ. Зокрема, в оповіданні “Три гроби”, де йдеться про з’яву опівночі парубкові незвичайного Діда-пророка “в кінці мая цього 1941 року в с. Красеньке Красно-Яружського району, Курської області”, який показував у вівтарі дивовижні гроби (в одному – “повно гадини, копишутся, в’ютяся, як в’юни”, другому – “там повно крові”, у третьому – “повно чогось блискучого на пробі золота, так і сяє, як сонце”) і вшував неспокійні міграції населення (“Це так люди будуть копошиться, будуть пиридивнягас з міста на місто, і ніде собі спокою ни найдуть”), кровопролитну війну (“Це буде війна і людська кров буде литися річкою”) та гарне життя для тих, хто

залишиться живим (“А це, хто опісля війни останиться живий, буде жить цвісти, блистить, як сонце”), а також – близьку смерть парубка (“«іди ти додому і всім розкажи, що ти бачив. Та ни барись розказувать, бо чириз три дні ти умреш». Так і злучилось: чириз три дні парубок той умер”) [16, 72–73]. В інших оповіданнях мова йде про віщі сни, пророцтва за незвичайними книгами тощо [16, 72–73]. З усього видно, що такі та інші з подібним ідейно-змістовим спрямуванням оповідання та розповіді були особливо поширені в період Другої світової війни. В основі своєї традиційні (про “незвичайну книгу”, “Діда-пророка”, “три гроби”, різні віщування і т.ін.), вони збагачуються новітніми компонентами відповідно до нових суспільно-політичних подій (“война з німцями”, “Председатель сельсовета”, “агітація”, “Н.К.В.Д.”, “статуга Сталіна” тощо) [Див., напр.: 16, 72–73; та ін.].

Очевидець подій Другої світової війни, відомий український письменник і громадсько-культурний діяч Іван Багрянний (псевдонім Івана Лозов’яги) відображає прояви народної релігійності українців у своїх творах автобіографічного характеру, зокрема у повісті “Огненне коло” [17, 55–56]. Такі відомості яскраво і влучно відображають духовну суспільну напругу в українському середовищі часу Другої світової війни, головню в умовах окупації, хоча також і в безпосередньо воєнних умовах. В цій напрузі творились і набували поширення специфічні прояви народної релігійності, які, маючи традиційну основу, водночас додають і багато особливостей, відповідно до особливої ситуації українського народу в умовах Другої світової війни.

Особливу цінність для етнологічного аналізу народної релігійності українців періоду Другої світової війни мають передусім розглянуті тут та деякі інші опубліковані праці попередників – етнологів та фольклористів, свідчення очевидців тих подій тощо [18–22; та ін.].

Показово, що такі прояви народної релігійності продовжували виникати та поширюватись і пізніше, в воєнні роки, і до сьогодення включно. Найбільшими осередками в цьому аспекті на території України були і залишаються населені пункти (переважно села) Голинці, Гошів, Грушів, Зарваниця, Калинівка, Почаїв, Плугів, Унів та низка інших.

Однак, що стосується періоду Другої Світової війни, то ця тема є без сумніву важливою і актуальною, в тому числі, передусім з огляду на винятковість подій того часу і їх сприйняття в народному середовищі. Для етнолога немаловажним є й можливість зафіксувати відповідні матеріали від ще живих учасників та очевидців подій Другої світової війни.

Підсумовуючи, зазначимо, що наведені та інші матеріали про народну релігійність українців в умовах Другої світової війни, загальну суспільно-політичну ситуацію і настрої українського суспільства того часу, узв’язку з якими, виникали і поширювалися специфічні форми народної релігійності (паломництва, хресні ходи, обіди, хрещення, шлюбні, сповіді, встановлення хрестів та ін., а також дотичний до них фольклор), є надзвичайно важливим та цікавим об’єктом для глибшого наукового дослідження. В ньому була б можливість докладніше проаналізувати конкретні прояви народної релігійності (чуда, поклонницькі ходи, чування, ритуальні обіди тощо), фольклорні твори, відомості про пов’язаність їх виникнення і функціонування з конкретними подіями й особами, психологічною атмосферою в головному середовищі їх побутування – селянському; факти про взаємини носіїв цих специфічних форм народної релігійності й окупаційної влади. Це дало б змогу якомога об’єктивніше дослідити специфіку народної релігійності українців в умовах Другої світової війни (1939–1945 рр.).

Втім, проаналізований матеріал дає підстави для думки про особливість проявів народної релігійності того часу, яка була пов'язана з особливими подіями та духовною атмосферою у суспільстві.

1. *Із споминів Михайла Пазяка // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків. Міжнародні науково-практичні читання, присвячені пам'яті українського вченого-фольклориста Михайла Пазяка (1930-1999). – К., 2002.*
2. Федорович Н. Зорі (зорі, планети, комети, метеорити) в системі астрономічних уявлень і вірувань українського народу // *Українське народознавство...*
3. Кирчів Р. Фольклорна опозиція войовничому атеїзмові (фольклор чудес) // *Народознавчі Зошити. – Львів, 2003. – № 1 – 2.*
4. Сопуляк М. Ститматик Степан Навроцький і віднова образів // *Чудесні оновлення образів у Глинянах та Плугові. – Львів, 2002.*
5. Цар І. Степан Навроцький – жертва за волю України. – Львів, 2002.
6. Дирда М. (о.), ЧСВВ. Гошів – Гора Божої Матері. – Львів, 2000.
7. Щоденник Аркадія Любченка. – Львів; Нью-Йорк, 1999.
8. Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців / Упоряд. Є. Луцько. – Т. 1: *Наконечне Перше. Наконечне Друге.* – Львів, 2005.
9. Чинилук О. Галичина – Terra Incognita: Роман у фрагментах. – Львів, 2002.
10. Курилович К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939-1944 рр.): за матеріалами української легальної преси. – Львів, 2010.
11. Рожко В. Є. Чудотворні ікони Волині і Полісся: Історико-краєзнавчий нарис. – Луцьк, 2002.
12. Теодорович А. Вербківський чудотворний образ Св. Миколая // *Літопис Волині. – Вінніпег, 1958. – Ч. 4.*
13. Державний архів Волинської області. – Ф. Р.-393. – Оп. 3. – Спр. 3.
14. Польові записи автора.
15. Степовий О. Вогні в церкві. Сучасні українські народні легенди. – Авсбург, 1946.
16. Український політичний фольклор / Упор. Є. Пащенко. – К., 2008.
17. Багряний І. Огненне коло. – Львів, 2006.
18. Андрухів І. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40-80-х роках ХХ ст. Історико-правовий аналіз. – Івано-Франківськ, 2006.
19. Антоноук Н. Релігійне життя на західноукраїнських землях під час німецької окупації // *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 1996–1997. – Вип. 3/4.*
20. Іванникова Л. Народні перекази про чуда, пов'язані з руйнуванням церков // *Українське народознавство...*
21. Луцький О. Українське культурне життя Галичини під час німецької окупації 1941 – 1944 рр. // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр. – Львів, 1997. – Вип. 3/4.*
22. Чудеса на дорогах війни. – [Б. м.], [Б. г.]. – 144 с.

А. Г. Морозов, О. І. Гичка

ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ КАДРАМИ СІЛЬСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ МЕРЕЖІ (1946 – 1955 рр.)

У сучасних суспільствознавчих дослідженнях постала потреба відтворити багатогранну картину життя пересічної людини у повоєнний період. У цьому контексті актуальним є звернення до аналізу особливостей функціонування медичних закладів у сільській місцевості впродовж 1946 – 1955 рр. Окремі аспекти цієї теми вже частково досліджені. Так, медико-санітарні наслідки Великої Вітчизняної війни та шляхи їх подолання з'ясовані І. Перехрест [1]. Тенденції розвитку сільської медицини в 1946 – 1960 рр. стисло подано Г. Ко-

нопенком [2]. Окремі аспекти медичного обслуговування сільського населення в 1943 – 1950 рр. висвітлено Т. Терещенко [3]. Однак тема не є завершеною, зокрема в площині вивчення проблеми забезпечення лікувальних закладів повоєнного села медичними кадрами, що і визначило мету цієї статті.

Відновлення медичної мережі на території України розпочалося відразу після визволення. Відповідно розвитку мережі установ охорони здоров'я продовжувалося зростання кількості лікарських і посад середнього медперсоналу у всіх медичних установах системи охорони здоров'я УРСР. Так, якщо до кінця четвертої п'ятирічки в УРСР було 49505 лікарських посад, то до кінця п'ятої п'ятирічки їх збільшилося до 64750. Приріст за 5 років склав 15245 посад або 30,8%, відносно 1950 р. З них тільки 1033 посади стосувалися приросту посад у медичних установах на селі, тобто, лише 6,8% від загального приросту за п'яту п'ятирічку [4, 10]. Незважаючи на те, що в сільській місцевості спостерігалось зростання кількості медичних кадрів, воно все ж таки було досить незначним.

Аналіз статистичних матеріалів свідчить, що за постійного зростання впродовж двох повоєнних п'ятирічок числа штатних лікарських посад з 6900 до 12311 у сільській місцевості, з 1948 р. простежується і серйозне відставання зайнятих посад, відповідно 6130 і 10909 [5, 103]. Тобто, укомплектованість лікарських посад за вказані роки, замість поліпшення, систематично знижувалася. За роки четвертої п'ятирічки лікарів збільшилося вдвічі як в міських поселеннях, так і в сільській місцевості. За п'яту п'ятирічку кількість лікарів, порівняно з 1950 р., у сільській місцевості збільшилася лише на 4,5%. Такий незначний відсоток був наслідком зменшення кількості лікарів у 1951 і 1952 рр. Зростання ж почалося тільки з 1954 р.

Зменшення числа лікарів у 1951 і 1952 рр. частково пояснюється тим, що медичні інститути з 1950 р. різко скоротили випуск молодих фахівців. До цього медичні інститути давали два потоки випускників – в лютому і в липні. З 1950 р. випуск проводився один раз на рік. З цієї причини число випускників скоротилося майже на 2000 чоловік або на 37,6%. Поступовий перехід медичних інститутів на шестирічний термін навчання, внаслідок чого деякі медичні інститути в рік переходу зовсім не дали випуску молодих лікарів, привів до подальшого скорочення кількості випускників. При цьому, в 1951 р. тільки половина випускників залишилася в межах Української РСР. Тим часом, органи охорони здоров'я щорічно направляли на село достатню кількість молодих лікарів з випускників медичних інститутів: 1951 р. направлено 498 молодих спеціалістів, в 1953 – 506, 1955 – 700 [2, 62].

Ще однією істотною причиною зменшення кількості лікарів у сільській місцевості був відтік кадрів із сіл до міст і передусім це було характерним у середовищі молодих лікарів. Спеціальною розробкою, проведеною українським науково-дослідним Бюро санітарної статистики, встановлено, що з числа лікарів випуску 1946 – 1949 рр., які працювали на селі, вибули за період з 1 січня 1950 до 1 квітня 1954 рр. 1257 осіб, тобто 43,3% [6, 4]. Крім цього, в якості експерименту Бюро провело також розробку звітів руху фахівців з вищою освітою в 9 областях за 1951 і 1952 рр., з метою виявлення розмірів і причин плинності медичних кадрів. Результати показали більш високий ступінь плинності саме у сільській місцевості, а її причини наведені у таблиці 1 як співвідношення до загальної кількості вибулих лікарів [7, 85].